

KOMANDANTI i njihovi ađutanti stajali su u grupi nagnuti nad otvorenim sekcijama. Valmodenov oberst upravo se raspravljao s jednim artiljerijskim majorom. Pored obersta stajao je gospodin Kaufman. „Šta se dešava?“ šapatom mu se obratio Valmoden. Kaufman je odgovorio da se priprema napad, ali još nije pala konačna odluka.

Oberst je s komandantom artiljerije diskutovao bombardovanje sela Čisne. Valmodenov major je pitao komandanta artiljerije koliko bi vremena bilo potrebno da se selo sravni sa zemljom. „Da cimet istucam u prah“, odgovorio je, doslovno, komandant, „treba mi osam minuta...“ Regimenta će, govorilo se, napasti s obe strane puta, desno i levo, praćena sa po jednom drugom regimentom. Valmodenov major je komandantu artiljerije crtao na karti strelice napada pojedinačnih eskadrona.

Oberst, koji je, kako će se kasnije ispostaviti, bio sve samo ne oduševljen poduhvatom, u međuvremenu je stajao i gledao oko sebe. „No?“ upitao je Valmodena. „Jeste li već upecali rakove?“ – „Još ne, gospodine oberste“, odgovorio je Valmoden. Kratko zatim oberst je izrazio želju da isprednjači do prislušne straže. „Pođite s nama!“ naredio je Valmodenu.

Grupa se stavila u pokret i koraćala, gušćijim hodom, u kolotrazima puta. Usput je Kaufman obavestio Valmodena šta se iza brda valja. Do šest sati uveće očekivala se odluka da li će se divizija činjenično spremi za napad. Padne li ta odluka i dovde stigne glas da se sprovede pripravnost, onda u jedanaest noću iz Trstene i okolnih mesta gde su na kvartiru, regimente imaju da se pokrenu i da zauzmu položaje duž grani-

ce. Do dva ujutro bi onda mogla stići potvrda da se pokret i sprovede. Ipak ni tada još ne bi usledio napad, nego tek posle novog, izričitog naređenja.

U međuvremenu se odmaklo i Valmoden je po drugi put prešao potok s rakovima i hodao kroz šumu. Šuma je sad bila sasvim drugačija – očito zbog brojnih ljudi kojima je odjednom bila ispunjena. Sad je tu stajao kao neko ko više ne želi išta da kaže. Kod prislušne straže svi su zalegli kako bi osmotrili padinu s one strane. Ovde se međutim ništa nije promenilo. Sve je bilo kao pre, a sunce je pleglo po livadi i padini,

Štabovi su osmatrali carinarnicu kroz dvoglede, sve je počivalo u potpunom spokoju. Posle nekog vremena ponovo se podigoše i podoše istim putem nazad. Kretali su se kroz šumu i putem u malim grupama koje su razgovarale.

Na bojnoj straži svi se ukrcaše u vozila pa se odvezoše. Kaufman je obećao da će posle šest časova ova-
mo poslati glasnika s vešću da li je dato naređenje za pripravnost ili nije, pa je i Rosthorn natakao sebi šlem i odvezao se sa svojim vodom nazad u Trstenu.

Valmoden je ostao sam da stoji na putu, činilo mu se, dok je tako stajao, da na štošta misli, ali zapravo nije imao u glavi nikakvu misao, u sećanju mu se čvrsto zadržao samo pokret kojim je Rosthorn natakao šlem. Bilo je to poslednje što je video, jedan čudnovato definitivan pokret. Kasnije je bio skoro siguran da je šlem na sebi nosio neki dragulj. Pade mu na pamet jedno mesto iz Šekspira:

„...bar *jedan* šlem

što je nekoć uplašio vazduh u Aženkuru...“¹²

Oblaci unaokolo bili su se podigli s horizonta. Sunce je nestalo. Bilo je pola pet. Valmoden je naložio da

se pored puta podigne šator. Šator je postavljen na zasvođenoj grbini jedne trakaste njive. U šatoru je prostrta slama. Valmoden je neko vreme kopao po svojim stvarima, pa pripremio, za noć, jednu sveću, i najzad pokušao da odspava. Ali, ubrzo je na jednom određenom mestu počela da se mrda slama. Jedan poljski miš je izgleda prodro u šator, verovatno odozdo, kroz jedan od hodnika koji miševi grade u zemlji. Valmoden je petom nagazio mesto na kome je šuštkalo, neko vreme je vladala tišina, zatim se miš opet pokrenuo. Stranice šatora počele su da se zanose tamo-amoo. Nadigao se vetar. Vazduh je pištao oko šatora. Delovao je „uplašeno“, kao kod Aženkura. Valmoden je pogledao napolje, to jest, ležeći na leđima isturio je glavu van šatora, vetar je gonio oblake preko celog neba, ali ih je ponovo raskidao. Podigla se prašina, palo je veče. Oblaci su bili sivi, Tatra je izgledala uronjena u ljubičasto mastilo.

Nemirni vetar jednako je zanosio stranice šatora. Šator je bio malen, sivozelene boje, izgledao je kao unutrašnjost planinskog procepa. U šatoru je još bilo toplo, napolju je, zbog vetra, postalo osetno svežije, vetar je donosio i odnosio oblake.

Jedan motocikl s prikolicom je doneo jelo. Potom se za neko vreme sve smirilo. Zatim je Valmoden ponovo čuo kako dolazi motocikl, i jedan glas je pitao za njega. Bio je to Kaufmanov glasnik. Prišao je šatoru i doneo vest da je stiglo naređenje za pripravnost.

Prislušna straža je imala da ostane dok ne pridu eskadroni. Valmoden je naložio da se ruši šator, uputio se u dolju u kojoj su bila skrivena vozila i odredio da ljudstvo sredi svoj prtljag.

Vojnici su uzeli da se pakuju, a u međuvremenu se smračilo. Na nebu je, između plovećih oblaka, stajao

polumesec i slao naniže bledoljubičasto, gotovo bolešno svetlo. Čitava okolina je svetlucala kao crnkasto srebro. Tatra, u daljini, mogla se samo još slutiti, senka na rubu sveta.

Valmoden je neko vreme sedeo u kolima, zatim se vratio putem nazad. Ostao je nekoliko trenutaka da stoji na putu, potom je udario pravcem prema šumi. Do isturene grupe imao je da hoda oko deset minuta. Put se najpre spuštao, zatim se opet peo. Vetar je bio prestao da duva.

Grupa je ležala s desne strane puta, u rovu. Vojnici su razgovarali jedni s drugima ili spavali, dvojica su držala stražu. Odatle do šume bilo je još do pet stotina koraka. Valmoden je polako produžio. Put se prostirao prašnjav na mesečini, već je izronila šuma kao kakav zid. Pred njim je ležao most koji je vodio preko potoka. Ali još pre mosta, presecajući put, protezala se neka tamna pruga koju Valmoden prethodno nije zapazio.

To jest: pruga, ili traka, protezala se pre malo uko-so preko puta. Uopšte se nije odmah moglo videti o čemu se zapravo radi. Izgledalo je da se kreće, i premda je bilo crnkasto, tu i tamo bi se pomalo zacaklilo.

Valmoden je zastao, sve se sad bilo ponovo stišalo, samo je još u visinama vetar gonio oblake. Ali u toj tišini Valmoden je začuo neki šum koji je bio toliko tih da mu je trebalo nekoliko minuta da se uveri da ga zaista čuje.

Ili štaviše: nije to bilo toliko tiho koliko nerazgovetno, činilo se kao da se sabira od bezbroja sićušnih šumova. Beše to neko postojano, jedva opažljivo drljanje, brušenje i struganje. Dolazilo je od trake koja je ležala popreko po putu.

Valmoden je načinio nekoliko koraka napred, ponovo zastao, pa ponovo načinio nekoliko koraka i ustanovio da se traka ustvari kreće. Ali tek kad je sasvim prišao, video je o čemu se radi:

Traka je imala dve do tri stope po širini i nije se samo kretala sekući put, pojavljući se iz desnog jendeka puta i ulazeći u levi, nego se pomerala i unutar sebe same. Neprestano se neznatno dizala i spuštala, šuškala i strugala, čak se činilo kao da ovde-onde zveckala lakim metalnim tonom. Stvar je prolazila puzeći, kao da se preko puta proteže kakav snop ili štaviše pruga jedan do drugog ležećih lanaca. Ali lanci se nisu sastojali od beočuga, nego od životinja koje su u njima puzale. Sastojali su se od rakova. Rakovi su bili u seobi.

Sad je verovatno bilo blisko pameti nasmejati se nad prizorom ili prizvati vojnike i naložiti da se pobere što je moguće više rakova, ili učiniti obe stvari u isti mah. Ali Valmoden nije učinio ni jedno ni drugo, nego se uplašio. Uplašio se pre svega zato što mu je odmah palo na pamet kako je, povijen preko ograde mosta, s Roshornom govorio o tome da rakovi mogu i da se sele. I učinilo mu se – koliko god to nalazio smešnim – da je sam prouzrokovao tu seobu. Bilo je sasvim budalasto misliti da je rakove koji su ležali u potoku razgovor, kome su bili svedoci, takoreći doveo do ideje da mogu da se sele. Ali, nije mogao da se otrese osećaja da tu neka povezanost ipak postoji. Možda je stvar naime stajala sasvim obratno: on je vodio taj razgovor samo zato što su rakovi već bili odlučili da se sele. Uplašio se da je dogurao već toliko daleko da je to osetio. A uplašio se i onako uopšte što se sele.

Teško da je mogao reći zašto. Pre svega, on zapravo nije ni verovao u to da oni stvarno mogu da se sele. A sad je to video pred sobom. Ali nije shvatao s

kojim ciljem idu suvozemnim putem. Kretali su se ka zapadu, dakle pravcem prema Crnoj Arvi. Razumeo bi kad bi rakovi – da bi iz jedne rečne oblasti dospeli u koju drugu – preduzimali marševe – recimo preko neke vododelnice. Ali ovi ovde nisu hteli – barem je to tako izgledalo – u oblast neke druge reke. Bilo bi im suštinski udobnije da su se svojim potokom jednostavno plivajući spustili do mesta gde se on uliva u Jelesnu Vodu. Jer on se zaista ulivao u Jelesnu Vodu, to jest: zapravo je uvirao u močvarno zemljište na granici koje su Valmoden i Rosthorn popodne pregazili. Preko tog močvarnog terena rakovi bi lako dospeli do reke, pa bi onda bez teškoća mogli vodom nastaviti svoj put do Crne Arve.

Ali, ako mu već nije bilo jasno zašto ne plivaju u vodi, nego marširaju suvozemnim putem – zašto li tek uopšte marširaju? Čemu, kad već nisu vojnici, pričinjavaju sebi neugodnosti tog noćnog marša u kome se naizgled prilično zloplate? Jer, napredovali su sasvim polagano. Valmoden se setio da je kao dete imao neku igračku, medvedića na navijanje koji se kretao napred korakom i škljocao njuškom levo desno. Pre svakog koraka iz medvedića bi zazvučalo pripremno i umorno zvrjanje mehanizma sve dok najzad, veoma oklevajući, ne bi načinio korak, a u međuvremenu se čuo zvuk kratkog suvog škljocanja njuške koja se okreće levo-desno. Na sličan način napredovali su rakovi.

Rašireno je mišljenje da rakovi hodaju uvek samo takozvanim račijim hodom, dakle, da se kreću unazad. Ali, rak se vrlo retko kreće unazad. Obično koraka, mada veoma polagano, napred. Nasuprot tome, veoma brzo može da pliva unazad udarajući repnim perajem prema napred. – Rakovi, dižući ispred sebe svoja teška klešta, preko puta nisu puzali bitno brže

nego puževi, uz veliku komplikaciju pokretali su aparat svojih brojnih nogu, i sa svakim korakom dizali su svoja tela, zatim ih ponovo spuštali, kao ledolomci u radu, pa bi za tren ostali da leže na tlu, dok se ne bi bio načinio sledeći korak. Grebanje nogu stvaralo je neki tih, ali hiljadostruki štropot, a ovde-onda tela su udarala i grebala jedno drugo, pojedini rakovi su se čak kleštima kačili za repove svojih prethodnika pa su se, u najmanju ruku, donekle davali tegliti. Valmoden nije mogao da vidi koliko je cela kolona dugačka. Bilo je na hiljade rakova, ko bi pomislio da ih je u potoku toliko mnogo! Dolazili su iz mraka polja s desne i puzali u polje s leve strane, u mrak. Selili su se s istoka na zapad.

Bilo je među njima malih i velikih, paticvrka i grdosija, čak kolosa od one vrste koja čoveku nikad ne izađe pred oči i koja se nikad i ne ulovi, očigledno se zadržavala u potocima, na onim mestima do kojih ljudi nikad ne dopiru, ili uopšte u ma kojim podzemnim rukavcima potokâ. Grebući i proklizavajući, kloparajući i zveckajući, povorka je išla svojim smerom, jedan zbir bezbrojnih pokreta, i neprestano se činilo, osećalo se, kao da je to jedna jedina životinja koja puzi preko puta, pipci su pipali, oči su zurile, a oklopi su se caklili na mesečini. Dok se Valmoden saginjao nad rakovima i posmatrao ih, prošle su mu kroz um reči koje je znao, ali iako je on sam bio taj ko ih je sebi stavio u uši, ipak mu se činilo kao da mu ih govori Rosthorn:

... Et apertus est puteum abyssi, et exierunt in terram. Et data est eis potestas, sicut habent potestatem scorpiones terrae. Et similitudines eorum, similes equis paratis in proelium: et super capita eorum tamquam coronae similes auro: et facies eorum tamquam facies hominum: et dentes eorum, sicut dentes

leonum erant: et habebant loricas sicut loricas ferreas, et vox alarum eorum sicut vox curruum equorum multorum currentium in bellum: et habebant caudas similes scorpionum, et aculei erant in caudis eorum. Et ita vidi equos in visione: et qui sedebant super eos, habebant loricas igneas, et hyacinthinas, et sulphureas, et capita equorum erant tamquam capita leonum: et de ore eorum procedit ignis, et fumus, et sulphur. Et ab his tribus plagis occisa est tertia pars hominum de igne, et de fumo, et sulphure, quae procedebant de ore ipsorum. Potestas enim equorum in ore eorum est, et in caudis eorum. Nam caudae eorum similes serpentibus, habentes capita: et in his nocent¹³.

Iz pravca juga već neko vreme moglo se čuti brektanje motorbicikla i približavalo se. Motocikl se zaustavio kod bojne straže, potom se, međutim, ponovo pokrenuo, pa se kod isturene grupe zaustavio po drugi put. Valmoden nije mogao da ga vidi, vozio je bez svetla, ali kad bi se zaustavio, to bi se primetilo po nepravilnosti eksplozija. Vozač se, očigledno, raspitivao gde je Valmoden. Sad je ponovo startovao motor.

Valmodena je uhvatila briga da će ga vozač u dolasku prevideti, da se neće pravovremeno zaustaviti, te da će pregaziti rakove. Ali, možda mu nije bilo toliko stalo do samih rakova, koliko do toga da vozač ne treba da ih vidi. Zašto ne želi da ih i neko drugi vidi to nije mogao da kaže, više nije imao ni vremena da o tome razmisli. Vozač se već sasvim približavao, i to sve jačim ubrzanjem, očito je pretpostavio da je Valmoden mnogo dalje napred. Valmoden mu je potrčao u susret sredinom puta i mahao, da ga zaustavi, rukama. Vozač je stao, proklizavajući i škripeći kočnicama.

Bio je to ponovo jedan od Kaufmanovih glasnika. „Naređenje od šefa“, rekao je: „Gospodin poručnik ima da evakuíše bojnu stražu u ponoć i da s vodom na putu sačeka eskadron. Vozila imaju da se ostave.“

Valmoden je zaustio da nešto odgovori, ali je odjednom našao da je to izlišno. Činilo mu se, pre svega, da ne želi da mu drugi čuje glas. Tako je samo s dva prsta dotakao kačket.

Glasnik je sačekao još trenutak, potom je pogurao motor u malom polukrugu, iznova startovao motor i udaljio se. Valmoden gledaše za njim. Video je na šle-mu odsjaj mesečine. U prašini i dimu mesečine nestade glasnika.

Posle nekog vremena Valmoden se opet obazreo oko sebe. Rakova više nije bilo.

U prvi mah je pomislio da je mesto na kome su puzali preko puta bilo na većoj udaljenosti. Više nije tačno znao koliko je daleko otrčao u susret glasniku. Ali i kad se vratio popriličan komad puta u nazad, rakove više nije našao. Bili su otišli.

Delovalo mu je neverovatno da su toliko brzo mogli da nestanu s puta. Povorka očigledno ni izdaleka nije bila pri kraju, i dalje ih je naviralo čitava silesija. Ali, sad su bili iščezli. Možda su, pomislio je Valmoden, čuli brektanje motocikla i prekinuli svoju povorku. Hteo je da pretraži polja, ili travu, s leve i desne strane puta, ali više nije umeo da pronađe mesto. Prošao je nekoliko puta gore-dole putem, ali ništa nije video. Nije našao ni ikakve tragove, štrafte njihovih lakih otisaka koje su možda ostavili iza sebe. Nigde se takođe nije formirala ni neka nova povorka. U blizini očigledno više nije bilo nijednog jedinog raka.

Valmoden nije bio sasvim siguran da nije sanjao. Stojao je još neko vreme na putu i razmišljao treba li

da produži do prislušne straže ili da se vrati. Na kraju je odlučio da se vrati. Učinio je to možda samo zbog toga jer nije bio sasvim siguran da iza njega možda ipak neće ponovo krenuti povorka. On, Valmoden, tad bi takoreći upao u zamku.

Vratio se dakle na put i posle izvesnog vremena savio nalevo kako bi dospao do vozilâ. Kad je stigao do njih, uzeo je da pregledava prtljag vojnika, pritom je međutim mislio na sasvim nešto drugo. Konačno je rekao da se može spavati do pola dvanaest. On sam je, da bi odspavao, prilegao u jedno od vozila, ipak samo je nastavio da misli. Mesec je sijao u kola, potom je prema zapadu utonuo u oblake. Vladala je potpuna tišina. Ali, oko pola deset putem se približavala buka motora. Bila su to zamračena vozila, ništa se nije moglo videti. Međutim, nastavila su da dižu buku, i otad buka više uopšte nije prestajala. Čule su se kolone vozila koje su se kretale postrani puta i u doljama, očito je to bila artiljerija koja je išla na položaj, ili su to bili tenkovi ili koje druge kolesine. Čitava oblast bila je ispunjena stalno rastućom bukom koja se širila s juga prema severu, i u svim doljama okupljala su se vozila. Mada se ništa nije videlo, kraj je vrveo od vozila i ljudi. Vazduh je tutnjao.

Valmoden ustade, pošto je još neko vreme ležao u kolima. Cakum-pakum spremni, bili su mu, pre vremena, i vojnici. Sedeli su na tom mestu još nekih pola sata i proveravali ovo i ono. Zatim je Valmoden izveo ljude na put.

Noć je postala toplija, memljivo-sparna. Na putu su se vozila i dalje kretala prema napred. Pokrivena ceradama pored je prolazila silesija opreme: pontoni, municija i rezervni materijal. Zemlja se tresla pod teretom. U mraku se kovitlala prašina.

Oko jedan sat dođoše eskadroni. Išli su peške i bili su pretovareni opremom, puškama, rezervnim cevima i municijom. Sodoma je marširao ispred svojih vojnika. „Dakle“, rekao je kad je u prolazu ugledao Valmodena. „Doduše, jeste mračno, ali mi ipak nismo avetije.“ Pre sedmog, ukazali su se Kaufman i Rosthorn. Valmoden je naložio svom vodu da se priključi koloni.

Odmah zatim sve se zaustavilo i ljudi se, sa svojim teretom, baciše u jendeke kraj puta. Posle četvrt časa pošlo se dalje. Dođoše otprilike do mesta gde su rakovi prelazili put. Od njih se sad naravno moglo videti još manje nego pre.

U šumi koja je bila ispunjena memljivom pomrčinom ubrzo izgubiše prostornu orijentaciju razvijanja jedinica. Pokidaše se i redovi. Još se spram neba moglo jasno videti mesto na kome je ležala šumska livada. Ali potom se put tražio još samo u grupama. Uz to se dospelo u blatište.

Na ivici šume eskadroni su se uzajamno gurali tamovamo. Usred razvijanja marša naređeno je razvlačenje po bokovima. Sedmi je imao da leži nekih stotinu koraka desno od puta. Ovde je šuma, s grupama drveća kao ostrvima, prelazila u livadu. Livada je bila močvarna. Samo je pod retkim drvetima bilo uzdignutih, suvih mesta na kojima su se okupili ljudi.

Postrojavanje je dovršeno oko tri sata. Ljudi su poskidali svoju opremu i odložili je na tle. Sedeći, naslanjali su se na stabla. Posle nekog vremena većina je zaspala.

Oko četiri, mrak je počeo da se progrušava. Zaspali su gornjim delom tela skliznuli na zemlju a glave su im ležale u šlemovima kao u činijama. Livada je počivala u nemoj tišini, padina s one strane izranjala je

iz sumraka. Bilo je jutro 1. septembra. Dan kad jeleni kreću u parenje.

Iznenada je postalo hladno. I prosvetlilo se. Odoka, pred eskadronom je ležao mlin. Mrznući se, Valmoden je s Rosthornom pretresao mogućnosti napada. Stvar su pretresali šapatom. Rosthorn se nije dvoumio da će doći do napada. Valmoden je, opet, rekao da za to ipak još nije došlo naređenje.

Ali u pola pet, koracima koji su prštali u kaljugi, pojavio se glasnik koji je odaslan do trupnog štaba i preneo naređenje da se u četiri časa i četrdeset pet minuta pređe u napad.